

12. Карпова Т. П. Основы управленческого учета: Учебное пособие / Т. П. Карпова. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 392 с.

13. Методические рекомендации по планированию и учету использования древесных отходов. – К., 1975. – 28 с.

14. Кіндрат Р. Я. Екологічні аспекти управління виробничими ресурсами на деревообробних підприємствах / Р. Я. Кіндрат // Науковий вісник УкрДЛТУ: Екологізація економіки як інструмент сталого розвитку в умовах

конкурентного середовища. – Львів : УкрДЛТУ. – 2005. – Вип. 15.6. – С. 366-371.

15. Дорогунцов С. І. Екологія: Підручник / С. І. Дорогунцов, К. Ф. Коценко, М. А. Хвесик та ін. – К.: КНЕУ, 2005. – 371 с.

This article examines the meaning of complex use of raw materials as one of the factors of increasing activity of forestry enterprises. It provides the characteristic of complex use of raw materials.

УДК 330.342.146 : 314.93

Василюк Д. Я.

СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КРИТЕРІЇВ ВИЗНАЧЕННЯ СЕРЕДЬОГО КЛАСУ В СУСПІЛЬСТВІ

У статті розглянуто історичний аспект розвитку поняття «середній клас» на основі праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Впорядковано та згруповано критерії визначення середнього класу в суспільстві. Дано якісну оцінку вищезазначеним критеріям та вказано на їх важливість під час проведення демографічних досліджень.

Ключові слова: класи суспільства, стратифікація, середній клас, критерії визначення.

I. Вступ. Середній клас – базова соціальна верства будь-якого розвинутого суспільства. Роль середнього класу полягає в просуванні засад демократії, відтворення кваліфікованих робочих кадрів, забезпечення стабільності, консолідації та покращення добробуту громадян. Достатні доходи та високі матеріальні і культурні потреби даного прошарку населення стимулюють виробництво, розвиток сфери послуг, пожвавлення економічного життя в державі. Саме тому кожне суспільство зацікавлене у високій чисельності середнього класу та постійному збільшенні його частки у своїй соціально-демографічній структурі.

II. Постановка завдання. У XXI столітті розробка концепції середнього класу в структурі соціально-демографічного поділу суспільства залишається актуальним завданням. Середній клас як одна з складових суспільства в розвинутих країнах є найчисельнішим прошарком серед всіх верств населення. Проте досі не розроблено єдиних критеріїв виокремлення даного класу як суцільної соціальної групи.

Тому триває пошук та впорядкування критеріїв середнього класу в суспільстві, а також визначення самого поняття «середній клас».

III. Результати. Вперше поняття «середні люди», як прошарок населення між заможними громадянами та дуже бідними, вжив давньогрецький мислитель Аристотель у своїй праці «Політика». Аристотель стверджував: «Так як, відповідно до загальноприйнятої думки, поміркованість і середина є найкращим вибором у всіх сферах життя, то і середній рівень достатку є найкращим з усіх благ. При його наявності легше всього дослухатися до доказів розуму; відповідно це зробити важче людині надзвичайно багатій або надміру прекрасній, і навпаки – людині надзвичайно бідній, слабкій та надмірно приниженої в своєму суспільному статусі. Люди першого типу стають переважно нахабами і великими мерзотниками. Люди другого типу часто стають злодіями і дрібними мерзотниками...» [1; с. 507].

Відповідно, Аристотель вважав, що люди як «вищого», так і «нижчого типу» керуються жадобою до влади. При чому люди «вищого типу» надміру зарозумілі і неслухняні, а люди «нижчого типу» є заздрисними і злими через свій статус. Таким чином, при відсутності середнього класу суспільство перетворюється на державу панів та рабів, де відсутня свобода та дружні відносини.

Та держава, яка складатиметься лише з «середніх людей», буде мати й найкращий державний устрій. «Середні люди» не прагнуть привласнити чужі статки, як бідняки, і при цьому не є такими об'єктами заздрості та ненависті,

як багаті. Відповідно, їх життя позбавлене злих намірів. Чим більше в суспільстві «середніх громадян», тим рідше його збурюють суперечності та конфлікти, тим більш стабільним є державний лад.

Карл Маркс, незважаючи на те що був основоположником класового типу стратифікації, у своїх працях приділяв середньому класу дуже мало уваги. Він ставився до середнього класу як до «проміжних прошарків» між класами мільйонерів-капіталістів та рабів-пролетаріїв, і, відповідно, відносив до даних прошарків селян та ремісників [2; с. 124]. У своїй праці «Теорії додаткової вартості» щодо вищеназваних «прошарків» автор вживає поняття «середні класи», при цьому стверджуючи, що середні класи годуються переважно безпосередньо за рахунок доходу, лягають важким тягарем на робітників, котрі складають основу суспільства, та збільшують соціальну стійкість та силу верхніх десяти тисяч [3; с. 636].

Очевидно, що роль середнього класу в суспільстві Карлом Марксом недооцінювалася. Окрім того, в основі марксистського поділу на класи лежить власність на капітал та засоби виробництва. Поділ лише за таким вузьким критерієм є недосконалим та історично застарілим.

Видатний німецький соціолог Макс Вебер розвинув марксистський підхід поділу на класи. Він поділяв населення на класи відповідно до критерію різних «життєвих шансів», а саме можливостей до задоволення певного обсягу потреб. На відміну від Маркса, за Вебером чинник класоутворення полягає не лише в приватній власності, а й в таких позаекономічних критеріях як освіта, кваліфікаційний рівень та навички. Вебер стверджував, що виокремлювати певну сукупність громадян як «клас» можна лише за відповідністю до таких критеріїв:

А) певна множина людей об'єднана специфічним компонентом, що стосується їх життєвих шансів;

Б) такий компонент є можливістю для забезпечення придбання товарів та підтримання певного рівня доходів;

В) даний компонент обумовлений ситуацією на ринку товарів та ринку робочої сили [4; с. 150].

Також на відміну від Маркса Вебер розділив «проміжні середні класи» на інтелектуалів та дрібних власників, та класифікував суспільство таким чином:

- 1) власники;
- 2) інтелектуали (адміністратори і менеджери);
- 3) дрібна буржуазія (дрібні підприємці й комерсанти);
- 4) робітники.

Подальший історичний розвиток суспільства підтверджує правильний напрям Веберівського підходу до класифікації населення. У ХХ столітті в розвинутих країнах підвищився життєвий рівень кваліфікованих найманих працівників, і їх також почали відносити до середнього класу.

Зокрема британський соціолог Ентоні Гідденс згодом визначає такі категорії середнього класу як «старий середній клас» та «новий середній клас». До першої категорії він відносить дрібних підприємців та фермерів – традиційних представників середнього класу. «Новий середній клас» – це менеджери та спеціалісти високого рівня, переважно з вищою освітою (так званий «вищий середній клас»), а також вчителі, медсестри, офісні працівники, продавці тощо («нижчий середній клас»). Гідденс стверджував, що: «...більшість представників нижчого середнього класу притримуються поглядів, що відрізняються від поглядів робітників, хоча умови їх праці часто в багатьох моментах співпадають...» [5; с. 162].

Проте якими ж є сучасні критерії визначення належності середнього класу? Які саме категорії громадян можна віднести саме до цього прошарку суспільства?

Якщо згрупувати ознаки, за якими членів суспільства відносять до середнього класу, то можна визначити такі групи критеріїв:

І. Самоідентифікація. Даний критерій є дуже важливим для коректного виділення середнього класу в суспільстві, але водночас є дуже суб'єктивним і неточним. Зокрема половина громадян США відносить себе до середнього класу. При цьому опитані домогосподарства, чий сукупний дохід становив менше 40 тис. доларів США в рік стверджували, що для належності до середнього класу треба мати дохід не менший 45 тис. доларів в рік. При цьому домогосподарства, чий сімейний дохід становив вище 150 тис. доларів США в свою чергу заявляли, що на їхню думку мінімальний річний дохід сім'ї, котра належить до середнього класу американського суспільства, повинен становити не менше 100 тис. доларів в рік [6]. В Україні дослідження центру Разумкова щодо са-

мовизначення в соціальній структурі суспільства показали, що 50,7% населення України також відносить себе до середнього класу, що практично відповідає аналогічному показнику в США [7; с. 6].

II. Економічні критерії, а саме:

1) розмір та джерела доходів. Складність використання даного критерію в Україні полягає в надмірній тінізації економіки та небажанні людей висвітлювати правдивий обсяг своїх доходів. У грудні 2010 року показник середньої зарплати становив 2326 гривень 74 копійки [8]. При цьому згідно опитуванню, проведеного сайтом Mojazaplata.com.ua, 62,16% українців отримують зарплату нижче середньої. З них 29% заробляють менше середньої зарплати, 24,43% – суму, що приблизно дорівнює мінімальній зарплаті, а 10,73% – взагалі, менше мінімальної [9]. Очевидно, що згідно офіційних показників доходів частка середнього класу в українському суспільстві аж ніяк не відповідає показникам самоідентифікації наших громадян.

2) форми дозвілля або способи проведення вільного часу. Представники середнього та вищого класу мають доступ до таких форм дозвілля, які пов'язані з фінансовими витратами: відвідування ресторанів, кіно, театрів, нічних клубів, магазинів та кінотеатрів; вони частіше ходять в гості та приймають гостей, а також постійно працюють за комп'ютером. На відміну від більшості населення, яка проводить літній відпочинок здебільшого на дачі, у родичів або знайомих, матеріальний рівень 30% сімей верхньо-середньої верстви населення дає змогу витратити кошти на літній відпочинок у ку-

рортній зоні, з них за путівкою – 9,4% (5% у нижчій верстві і 2% у вибірці загалом), без путівки – 17,7% (відповідно – 10,8% і 5,5%), за кордоном – 4,8% (2,7% і 0,7%) [10; с. 233].

3) матеріальний добробут (наявність сучасної побутової техніки, власного житла та автомобіля, повноцінного харчування тощо). Деякі дослідники виділяють даний критерій як окрему ознаку належності до середнього класу [10; с. 235]. Проте очевидно, що матеріальний добробут є прямо пропорційним до розміру та джерела доходів. Тому його також можна розглядати як складову частину критерію поділу за розміром доходів.

III. Соціологічні критерії:

1) професія. Як зазначав Е. Гідденс, до середнього класу відносять дрібних підприємців, фермерів, менеджерів вищої та середньої ланки, спеціалістів, вчителів, медсестер, офісних представників та інших представників нефізичного роду зайнятості. Проте виникає питання: «Як визначити міжкласову межу»? Чи справді варто відносити до середнього класу клерків та секретарок, а до нижчого – керівників робітничих бригад? Відповідь на це питання можна дати, якщо скористатись схемою класового поділу британського соціолога Джона Голдтропа. Дана схема ґрунтується саме на професійній зайнятості населення (див. Таблицю 1). Згідно схеми Д. Голдтропа, середній клас за професійною зайнятістю є практично тотожним класу, який британський соціолог визначає як «проміжний» [11; с. 92].

1) освіта. Виходячи з класової стратифікації Ентоні Гідденса, можна зробити висновок, що представники середнього класу зазвичай мають

Таблиця 1

Класи за схемою Джона Голдтропа

Класи	Групи	Професійна діяльність
Службовий	I	Професіонали, державні службовці та керівники вищого рівня, менеджери та власники великих підприємств.
	II	Професіонали, державні службовці та керівники нижчого рівня, менеджери та власники дрібних підприємств.
Проміжний	III	Працівники рутинної нефізичної праці.
	IV	Дрібні власники, самозайняті, фермери.
	V	Техніки та керівники нижнього рівня в сфері фізичної праці (техніки, бригадири, прораби).
Робітничий	VI	Кваліфіковані робітники фізичної праці
	VII	Напів- та некваліфіковані робітники фізичної праці
	VIII	Сільськогосподарські робітники

вищу або середню спеціальну освіту, хоча часом представники середнього класу можуть мати лише загальну середню освіту (деякі приватні підприємці, продавці, офісні працівники).

2) економічні, політичні погляди та громадянська позиція. Відповідно до вчення Аристотеля, «середні люди» повинні відрізнятися поміркованою громадянською позицією, спрямованою на збереження миру, забезпечення економічного процвітання, дотримання принципів демократії та справедливості [1]. Це підтверджують соціологічні дослідження, котрі зокрема підтверджують, що саме середній клас був рушійною силою мирної Помаранчевої революції. Ці люди, серед пересічних українців більш або менш незалежні фінансово, найбільшою мірою підтримали революцію як своєю особистою участю, інтелектуальним капіталом й технологіями, так і фінансово [12; с. 70].

IV. Висновки. Аналізуючи та оцінюючи перелічені критерії визначення частки середнього класу в суспільстві можна зробити висновки, що жоден з критеріїв сам по собі є недостатнім для визначення середнього класу. Досі серед багатьох науковців у всьому світі точаться суперечки щодо критеріїв віднесення громадян до середнього класу. Під час проведення дослідження необхідно враховувати усі вищезазначені критерії та їх значущість.

1. Аристотель. Сочинения: в 4 т. / Аристотель. – М.: Мысль, 1983. Т. 4 – 830 с.
2. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения: в 39 т. / К. Маркс. – 2 изд. М.: Политиздат, 1958. – Т. 10. – 826 с.
3. Маркс К. Теории прибавочной стоимости. (4-й том «Капитала»). / К. Маркс. – М.: Политиздат, 1978. – Ч. 2. – 343 с.

УДК 631.11:323.325

Брус А. В.

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ПРИКАРПАТТЯ

Проаналізовано сучасний стан фермерських господарств. Висвітлено роль фермерства в розвитку агропромислового комплексу Івано-Франківської області. З'ясовано основні причини його незадовільного розвитку в правовому, соціальному та економічному полі. Визначено заходи, які необхідно здійснити на регіональному та державному рівні для соціально-економічної модернізації фермерства.

4. Вебер М. Основные понятия стратификации. М. Вебер. // Социс. – 1994. – № 5. – С. 147–156.
5. Гидденс Э. Социология. Э. Гидденс. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 632 с.
6. Room for Debate: Who Should Be the Judge of Middle Class? – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.nytimes.com/roomfordebate/2010/12/22/what-does-middle-class-mean-today/who-should-be-the-judge-of-middle-class>
7. Міщенко М. Середній клас: самовизначення в соціальній структурі суспільства. / М. Міщенко. // Національна безпека і оборона. ? 2008. ? № 7. – С. 5-11.
8. Затверджено показник середньої зарплатної плати за грудень 2010 року – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=169372&cat_id=95535
9. Середня зарплата за 2010 рік в Україні підвищилась на 99,9 доларів США – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mojazarplata.com.ua/ua/main/news/serednja-zarplata-za-2010-r-456k-v-ukran456-r456dvischilasq-na-99-9-dolar456v-ssha>
10. Симончук О. В. Середній клас у соціальній структурі українського суспільства. / О. В. Симончук. Структурні виміри сучасного суспільства: навчальний посібник за ред. С. Макеєва. – К.: Інститут соціології НАН України, 2006. – С. 209 – 243.
11. Классовое общество. Теория и эмпирические реалии под ред. С. Макеева. – К.: Інститут соціології НАН України, 2003. – 258 с.
12. Симончук О. В. Помаранчева революція – повстання середнього класу? ТАК! За даними моніторингу. / О. В. Симончук. // Українське суспільство 1994–2005. Динаміка соціальних змін. – К.: Інститут соціології НАН України, 2005. – С. 62–71.

The historical aspect of development of concept «middle class» is considered in this work with using the basic labours of domestic and foreign scientists. The criteria of middle class determination of society are grouped and well-organized. The high-quality estimation is given to afore-mentioned criteria, and indicated on their importance during organizing of demographic researches.

Ключові слова: фермерські господарства, земельна площа, фінансова підтримка, ціновий диспаритет, передумови розвитку фермерства, кредитна лінія, кооперація, нормативно-правові акти, продовольча безпека.

I. Вступ. Процеси трансформації аграрного сектора економіки впливають на розвиток усіх організаційно-правових форм господарю-